

HALK EDEBİYATI

Halk Edebiyatı, sözlü edebiyatın uzantısıdır. Halkın yarattığı sözlü eserlerden oluşur. Dil, biçim, konular, duyarlıklar bakımından halk kültürüne sıkı sıkıya bağlıdır.

HALK EDEBİYATININ GENEL ÖZELLİKLERİ

1. İslamiyet'ten önceki edebiyatımızın İslam uygarlığı içindeki biçimidir. Bir anlamda sözlü edebiyat dönemimizin gelişmiş biçimi olarak düşünebiliriz.
 2. Halk edebiyatı ürünleri yazılı değildir. Müzik eşliğinde sözlü olarak oluşur.
 3. Divan edebiyatında olduğu gibi şiir yine egemen türdür.
 4. Şiirlerde başlık yoktur, biçimiyle adlandırılır.
 5. Nazım birimi dördlüktür.
 6. Ölçü, hece ölçüsüdür, En çok yedili, sekizli, on birli kalıplar kullanılmıştır.
 7. Şiirlere genel olarak yarım uyak hakimdir.
 8. Dil halkın konuştuğu günlük konuşma dilidir.
 9. Halk edebiyatı gözleme dayalıdır. Benzetmeler somut kavramlardan yararlanılarak yapılır. Söyledikleri her şey gerçek yaşamdan alınmadır.
- Özellikle 18. yüzyıldan itibaren halk şairleri, divan şairlerinden etkilenerek aruzun belirli kalıplarıyla şiirler yazmayı denemişlerdir. Hatta divan şiirinin mazmunlarını da kullanmışlardır. Bu durumun ortaya çıkmasında halk şairlerinin, aydınlar ve divan şairlerince hor görülmelelerinin, değersiz ve güçsüz sayılmalarının etkisi de vardır.

Halk şiirinde “mâni” ve “koşma” tipi olarak iki ana biçim vardır. Aslında az sayıda olan öteki biçimler bu iki ana biçimden çıkmıştır.

Dizelerin kümelenişi, dizelerin hece sayısı ve uyak düzeni bakımından özellik gösterenler “biçim”, biçimi ne olursa olsun konu bakımından benzerlerinden ayrılanlar da tür adı altında toplanmıştır.

I. Anonim Halk Şiiri Nazım Biçimleri:

MÂNİ: Halk şiirinde en küçük nazım biçimidir. Yedi heceli dört dizeden oluşur. Uyak düzeni aaxa şeklindedir. Birinci ve üçüncü dizeleri serbest, ikinci ve dördüncü dizeleri uyaklı mâniler de vardır (xaxa).

Mânilerin ilk iki dizesi uyağı doldurmak ya da temel düşünceye bir giriş yapmak için söylenir. Temel duygu ve düşünce son dizede ortaya çıkar. Başlıca konusu aşk olmakla birlikte bunun dışında türlü konularda da yazılabilir.

Le beni eyle beni

İpek yorgan düreyim

Elekten ele beni

Aç koynuna gireyim

Alacaksan al artık

Açıldıkça ört beni

Düşürme dile beni

Var olduğun bileyim

Birinci dizesi yedi heceden az olan mâniler de vardır. Dizeleri cinaslı uyaklarla kurulduğu için böyle mânilere “Cinaslı Mâni” ya da “Kesik Mâni” denir.

Bugün al

Sürüne

Yârim giymiş bugün al

Madem çoban değilsin

Şâd edersen bugün et

Ardındaki sürü ne

Can alırsan bugün al

Ben bir körpe kuzuyum

Al kat beni sürüne

Beni böyle yandıran

Sürüm sürüm sürüne

TÜRKÜ:

Türlü ezgilerle söylenen anonim halk şiiri nazım biçimidir. Söyleyeni belli türküler de vardır. Halk edebiyatının en zengin alanıdır. Anadolu halkı bütün acılarını ve sevinçlerini türkülerle dile getirmiştir.

Türkü iki bölümden oluşur. Birinci bölüm asıl sözlerin bulunduğu bölümdür ki buna “bent” adı verilir.

İkinci bölüm ise bentlerin sonunda yinelenen nakarattır. Bu bölüme “bağlama” ya da “kavuştak” denir.

Türküler, genellikle yedili, sekizli, on birli hece kalıplarıyla yazılmıştır. Konuları çok değişik olabilir. Ninniler de bu gruptandır.

Söğüdün yaprağı narindir narin

İçerim yantıyor dışarım serin

(bent)

Zeynep'i bu hafta ettiler gelin

Zeynebim Zeynebim anlı Zeynebim

Üç köyün içinde şanlı Zeynebim

(nakarat)

II. Âşık Edebiyatı Nazım Biçimleri:

KOŞMA:

Halk edebiyatında en çok kullanılan biçimdir. Genellikle hece ölçüsünün on birli (6+5 ya da 4+4+3) kalıbıyla yazılır. Dörtlük sayısı üç ile beş arasında değişir. Şair koşmanın son dörtlüğünde adını ya da mahlasını söyler. Uyak düzeni genellikle şöyle olur:

baba – ccca – ddda...

Eğer benim ile gitmek dilersem

Eğlen güzel yaz olsun da gidelim

Bizim iller kıraçlıdır aşılmaz

Yollar çamu kurusun da gidelim

.....

Karac' oğlan der ki buna ne fayda

Hiç rağbet kalmadı yoksula bayda

Bu ayda olmazsa gelecek ayda

Onbir ayın birisinde gidelim

DESTAN:

Dört dizeli bentlerden oluşan, oldukça uzun bir nazım biçimidir. Kimi destanlarda dörtlük sayısı yüzden fazladır. Genellikle hece ölçüsünün on birli kalıbıyla yazılır. Uyak düzeni koşma gibidir.

baba – ccca – ddda

Destanın son dörtlüğünde şair mahlasını söyler.

Konuları bakımından destanları savaş, yangın, deprem, salgın hastalık, ünlü kişilerin yaşamları, mizahi....gibi gruplandırabiliriz.

Esnaf Destanı

.....
Nalbant oldum kırdım nalın çoğunu

Bir katır nalladım dinle oyunu

Meğer acemiymiş bilmem huyunu

Çenemi teptirdim nalın sökerken

Manav oldum elma armut tez çürür

Cambaz oldum ip üstünde kim yürür

Kasap oldum her gün gözüm kan görür

Yüreğim bayıldı kana bakarakın

Ben bu sanatları bir bir dolaştım

Tekrar gelip şairliğe bulaştım

Kâmili mürşidin eline düştüm

Tekke-i aşk içre çile çekerken.

SEMÂİ:

Hece ölçüsünün sekizli kalıbıyla yazılır (4+4 duraklı ya da duraksız). Dörtlük sayısı üç ile beş arasında değişir. Semâilerin kendine özgü bir ezgisi vardır ve bu ezgiyle okunur. Uyak düzeni koşma gibidir:

baba – ccca – ddda

Semâilerde daja çok sevgi, doğa, güzellik gibi konular işlenir.

İncecikten bir kar yağar

Karac' oğlan eğmelerin

Tozar Elif Elif diye

Gönül sevmez değmelerin

Dedil gönül abdal olmuş

İliklemiş düğmelerin

Gezer Elif Elif diye

Çözer Elif Elif diye.

VARSAĞI:

Güney Anadolu bölgesinde yaşayan Varsak Türklerinin özel bir ezgiyle söyledikleri türkülerden gelişmiş bir biçimdir. Dörtlük sayısı ve uyak düzeni “Semâî” gibidir. Varsağılar yığıtçe, mertçe bir üslupla söylenir. Bu da dörtlüklerin içindeki “bre” “hey” “behey” gibi ünlemlerle sağlanır. Halk edebiyatında en çok varsağı söylemiş şair Karacaoğlan’dır.

Bre ağalar bre beyler

Behey elâ gözlü dilber

Ölmeden bir dem sürelim

Vaktin geçer demedim mi

Gözümüze kara toprak

Harami olmuş gözlerin

Dolmadan bir dem sürelim

Beller keser demedim mi

Karacaoğlan

TÜRKÜ:

Hece ölçüsünün türlü kalıplarıyla söylenen ezgili, anonim şiiirlerdir. Bazen de kime ait olduğu bilinen şiiirler, türkü formlarıyla söylenir. Türkülerde genellikle iki bölüm bulunur. Birincisi, şiiirin iskeletini oluşturan “**asıl bölüm**” ; ikincisi “**kavuştak**”tır. Kavuştaklar, asıl bölümlerin arasına gelerek onları birbirine bağlar.

ÂŞIK EDEBİYATI NAZIM TÜRLERİ

Âşık edebiyatı nazım türleri genellikle koşma ve semâî biçimiyle yazılır. Bu türler koşma ve semâîlerden konuları bakımından ayrılır.

GÜZELLEME:

Doğa güzelliklerini anlatmak ya da kadın, at gibi sevilen varlıkları övmek için yazılan şiiirlerdir.

Dinleyin ağalar medhin eyleyim

Yokuşa yukarı kekli sekişli

Elma yanaklımın kara kaşlımın

İnişe aşağı tavşan büküşlü

O gül yüzlerine kurban olayım

Düşmanın görünce şahin bakışlı

Dal gerdanlımın da sırma saçlımın

Kuğuya benziyor boynu kıratın

Noksani

Koroğlu

TAŞLAMA:

Bir kimseyi yermek ya da toplumun bozuk yönlerini eleştirmek amacıyla yazılan şiiirlerdir.

Ormanda büyüyen adam azgını

Çarşıda pazarda insan beğenmez

Medres kaçkını softa bozgunu

Selam vermek için kesan beğenmez

Kazak Abdal

KOCAKLAMA:

Coşkun ve yiğitçe bir üslupla savaş ve dövüşleri anlatan şiirlerdir.

Köroğluyum medhim merde yeğine

Koç yiğit değışmez cengi düğüne

Sere serpe gider düşman önüne

Ölümü karşılar meydan içinde

AĞIT:

Bir kimsenin ölümü üzerine duyulan acıları anlatmak amacıyla söylenen şiirlerdir (Anonim halk şiiri ürünü olan ağıtlar da vardır).

Civan da canına böyle kıyar mı

Hasta başın taş yastığa koyar mı

Ergen kıza beyaz bezler uyar mı

Al giy allı balam şalların hani

Hıfzi

MUAMMA:

Kapalı bir biçimde anlatılan bir olayın ya da bilginin okuyucu tarafından anlaşılmasını, bunlarla ilgili soruların cevaplandırılmasını isteyen bir tür manzum bilmedir.

NASİHAT:

Bir şey öğretmek, bir düşüncenin yayılmasına çalışmak gibi amaçlarla söylenen didaktik şiirlerdir.

NOT: “Destan, ilahi, nefes ve deme”, hem birer nazım biçimi, hem de tür olarak değerlendirilir

HALK ŞAİRLERİNİN GRUPLANDIRILMASI

Halk şairleri, halk şiirinin yerleşmiş kurallarına bağlı kalmakla birlikte, türlü kültürel nedenlerle dil, anlatım, ölçü kullanımını bakımından farklı yönelişler içine girebilmektedirler. Ayrıca

yaşadıkları çevre de onların sanat anlayışlarını farklılaştıran bir etmen olarak karşımızı çıkmaktadır. Halk şairlerini, işte bu gibi noktaları dikkate alarak şöyle ayırıyoruz:

1. GÖÇEBE(GEZGİN) ŞAİRLER

Bir yere bağlı kalmadan gezerler. Genellikle eğitim görmedikleri için, Divan Edebiyatı'ndan etkilenmezler. Dilleri sadedir. Hece ölçüsüne bağlıdırlar. Geleneksel şiir anlayışını sürdürürler.

2. YENİÇERİ ŞAİRLER

Osmanlılar zamanında askerlik, hayat boyu süren bir meslekti. Orduda görev arasında şairler yetişmiştir. Bunlar, katıldıkları savaşlarla ilgili yiğitlik şiirleriyle dikkati çekerler. Dil, anlatım, ölçü bakımından, göçebe şairler gibi geleneksel şiir anlayışına bağlıdırlar.

3. KÖYLÜ ŞAİRLER

Hayatları köylerde, kasabalarda geçer. Büyük kentlerle ilgileri olmadığı için, kent kültüründen, Divan Edebiyatı'ndan etkilenmeden, halk şiiri geleneklerine bağlı kalmışlardır.

4.KENTLİ ŞAİRLER

Genellikle Divan Edebiyatı'nın etkisinde kalırlar. Hem Halk, hem de Divan Edebiyatı tarzında şiirler söylerler. Dillerinde Arapça ve Farsça sözcüklerin oranı yüksektir. Hece ölçüsüyle birlikte aruza da yer verirler.

5. TASAVVUF (TEKKE) ŞAİRLERİ

Tekkelerde yetiştikleri, din ve tasavvuf konusunda eğitim gördükleri için, dilleri, göçebe, yeniçeri ve köylü şairlere göre bazen daha ağırdır. Zaman zaman Divan Edebiyatı'nın dil, anlatım, biçim, ölçü özelliklerini taşıyan şiirler söylerler. Örneğin **Yunus Emre** bile, aruz ölçüsü ve mesnevi düzeniyle **Risaletü'n-Nushiyye** adlı bir eser vermiştir.

HALK ÖYKÜLERİ

Halk öyküleri, destanların zamanla biçim ve öz değişimine uğramaları sonunda ortaya çıkmış sözlü eserlerdir. Anonimdir. Başlıca türleri şunlardır:

1. DESTAN ÖYKÜLER

Destanlardaki olağanüstülük gibi bazı özellikleri koruyan halk öyküleridir XIII.-XIV.yüzyılda Doğu Anadolu'da ortaya çıkan **Dede Korkut Öyküleri** ile **Köroğlu Öyküsü**, bu türün tanınmış örnekleridir.

2. AŞK ÖYKÜLERİ

İki sevgilinin aşkını, bunların kavuşmasını önleyen engellerle mücadelesini anlatan öyküler olup en tanınmışları **Kerem ile Aslı**, **Emrah ile Selvi**, **Asuman ile Zeycan** ,**Aşık Garip**.v.b.'dir.

1. DİNİ ÖYKÜLER

İslamiyet'in yayılmasına katkıları olan kişilerin hayatlarını ve mücadelelerini temel alan öykülerdir .Hz. Ali'nin savaşlarını anlatan **Kan Kalesi Cengi, Hayber Kalesi Cengi**; Anadolu'da İslamiyet'in yayılması için mücadele eden komutanların savaşlarını anlatan **Battal Gazi Öyküsü, Dnişment Gazi Öyküsü** gibi sözlü, anonim eserler, bu türün örnekleri arasında yer alır.

TEKKE EDEBİYATI NAZIM TÜRLERİ

Din ve tasavvufla ilgili kavramı duygu, düşünce, ilke ve kuralları halka yaymak amacıyla bir tarikata bağlı şairlerce yazılan şiirlerdir.

İLÂHÎ: Din ve tasavvuf konularının işlendiği şiirlere “**ilahi**” denir. Tanrıyı övmek, ona yalvarmak için yazılan şiirlerdir. Özel bir ezgiyle okunur. Koşma gibi uyaklanan ilahilerde 4-4 duraklı 8’li ölçü kullanılır.

Cennet cennet dedikleri

Birkaç köşkle birkaç huri

İsteyene ver sen anı

Bana seni gerek seni

Yunus Emre

NEFES:

Bektaşî şairlerinin yazdıkları tasavvufî şiirlere denir. Nefeslerde genellikle Hz. Muhammet ve Hz. Ali için de övgüler bulunur.

Pir Sultan Abdal şâhımız

Hakk’a ulaşır yolumuz

On iki imam katarımız

Uyamazsın demedim mi

Aleviler, bu türde yazılmış olan şiirlere “**DEME**” adını verirler.

İlahi, nefes ve demeler, bestelenerek söylenir.

SATHİYÂT-I SOFİYÂNE:

İnançlardan alaylı bir dille söz eder gibi yazılan şiirlerdir. Görünüşte saçma sanılan bu sözlerin, yorumlandığında tasavvufla ilgili türlü kavramlara değindiği anlaşılır. Bu tür şiirlere genellikle Bektaşî şairlerinde rastlanır. Medrese hocalarına göre bu şathiyeler küfür sayılır.

Yücelerden yüce gördüm

Erbabsın sen koca Tanrı

Âlem okur kelâm ile

Sen okursun hece Tanrı

Asi kullar yaratmışsın

Varsın şöyle dursun deyü

Anları koymuş orada

Sen çıkmışsın uca Tanrı

Kaygusuz Abdal yaradan

Gel içegör şu cür'adan

Kaldır perdeyi aradan

Gezelim bilece Tanrı

NOT: Manzum olmayan Anonim Halk Edebiyatı ürünleri de vardır. Bunları masallar, halk öyküleri (Kerem ile Aslı, Arzu ile Kamber, Battal Gazi, Hz. Ali Cenklere.....), bilmeceler, atasözleri, deyimler, Karagöz ve ortaoyunları şeklinde sıralayabiliriz.

HALK EDEBİYATININ ÖNEMLİ ŞAİRLERİ

YUNUS EMRE:

(13.yy) Tasavvuf düşüncesini benimseyen şair Tanrı aşkını ve insan sevgisini dile getirmiştir.

Tekke edebiyatının en lirik şairidir. Halkın konuştuğu Türkçeyi bir edebiyat dili haline getirmiştir. Yalın ve içten bir söyleyişi vardır. Zaman zaman aruz ölçüsüyle ve divan edebiyatı anlayışıyla da şiirler yazmıştır.

Tüm insanların eşit ve kardeş olduğuna inanmış; dil, din, ırk ayrımı yapılmasına karşı çıkmıştır. Türkçe divan sahibi ilk şairdir. Ayrıca Risaletü'n-Nushiyye adlı öğretici bir mesnevisi vardır.

HACI BAYRAM VELİ :

XIV.yüzyıl ikinci yarısıyla XV. Yüzyılın ilk yarısında yaşamış bir tasavvuf şairidir. **Bayramiyye** tarikatını kurmuştur. Yunus Emre etkisinde sade bir dil ve lirik bir anlatımla dile getirdiği şiirlerinden yalnızca birkaç tanesi bilinmektedir.

KAYGUSUZ ABDAL:

(16.yy) Softa görüşle alay eden özgür düşünceli bir Bektaşî şairidir. Hem heceyle hem de aruzla yazılmış şiirleri vardır.

PİR SULTAN ABDAL:

(16.yy) Alevi-Bektaşî şiir geleneğinin en ünlü şairidir. Dinsel inançların etkili olduğu bir ayaklanmanın önderliğini yapmış, asılarak öldürülmüştür. Şiirini bir araç olarak kullanmasına rağmen kuru bir öğreticiliğe düşmemiş, şiirini duygu yönünden de beslemiştir.

KÖROĞLU:

(16.yy) Çoğunlukla koçaklama türünde örnekler vermiş coşkulu şiirler söylemiştir. Bolu Beyi'yle olan mücadelesi efsaneleşen şair, halkın gönlünde yerini almıştır.

KARACAOĞLAN:

(17.yy) Din dışı konularda yazmış, yaşama sevinci, insan ve doğa sevgisini dile getirmiştir. Âşık edebiyatının duygu yönünden en zengin ve güçlü şairidir.. Hayatı hakkında kesin bilgilere sahip olmadığımız **Karacaoğlan**'ın XVI ya da XVII . yüzyılda Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşayıp dolaştığı sanılmaktadır. Şair Toroslar'da, Türkmen boyları arasında yetişmiş; göçebe bir şair olarak Anadolu içinde ve dışında gezmiştir. Geleneksel şiirin dil, anlatım, ölçü anlayışından ayrılmadan aşk, doğa, ölüm, ayrılık gibi temaları işlemiştir;özellikle koşma ve semai biçimlerinde büyük başarı kazanmıştır.

GEVHERİ:

(17.yy) Aruz ölçüsünü de sıkça kullanan Kıımlı bir halk ozanıdır.

DERTLİ:

(19.yy) Toplumsal yergi içerikli, softalığı, yobazlığı eleştiren şiirleriyle tanınan Bolu'lu bir halk ozanıdır.

DADALOĞLU:

(19.yy) Çukurova yöresinde yetişen halk şairlerindedir. Türkmen boylarının yerleşik hayata geçirilmesi için 1865'te yöreye yollanan **Fırka-i İslahiye** adlı Osmanlı ordusuyla Türkmenler arasındaki çatışmalara katılmış, bu olayları yiğitçe bir eda ile koçaklamalarına yansıtmıştır. Ayrıca aşk ve doğadan söz eden şiirleri de başarılıdır. Şiirlerini temiz bir halk diliyle ve hece ölçüsü ile yazmıştır.

ÂŞIK VEYSEL:

XX. yüzyıl halk şairidir. Şarkışla'da doğup büyümüş, Cumhuriyetin onuncu yılında Ankara'ya gelerek şiirlerini okumuş, bundan sonra ünü yayılmaya başlamıştır. Çocukluğunda geçirdiği çiçek hastalığıyla gözünü kaybeden Aşık Veysel; genellikle gezgin bir hayat sürmüş ; kent kent dolaşarak aşktan, doğadan , kardeşlikten, birlikten, barış içinde yaşamaktan ve insanı insan yapan erdemlerden bahseden şiirlerini saz eşliğinde söylemiş; bu içeriğin halka yakın düşmesi , ona kitlesel bir sevginin doğmasına yol açmıştır. Tasavvuf felsefesinin kazandırdığı hoşgörü anlayışı, şiirinin **temellerinden** biridir. Şiirlerini **Deyişler, Sazımdan Sesler** adlı iki kitapta

toplamaştır. Son olarak tüm Őirlerini , **mit Yařar Ođuzcan** tarafından **Dostlar Beni Hatırlasın** adıyla yayımlanmaştır.